20/09/2021

Με αφορμή το μαρτύριο της Βιάννου. Δυο προσεγγίσεις

/ Γνώμες

Του Σεβ. Μητροπολίτη Αρκαλοχωρίου, Καστελλίου και Βιάννου κ. Ανδρέα

Τον Σεπτέμβρη του 1943 και περί την ημέρα της υψώσεως του Τιμίου Σταυρού, στην περιοχή της Βιάννου διαδραματίζεται μία από τις μεγαλύτερες τραγωδίες της γερμανικής κατοχής στην Ελλάδα, που αρίθμησε περί τους 400 νεκρούς.

Μετά τον θάνατο, στις 09 Σεπτεμβρίου, δύο γερμανών στρατιωτών, ακολούθησε, στις 12 Σεπτεμβρίου, η συγκέντρωση μεγάλης γερμανικής, στρατιωτικής δύναμης στην Άνω Βιάννο, η οποία άρχισε να κατευθύνεται την ίδια ημέρα προς τη Σύμη.

Σε μία μάχη που διήρκησε σχεδόν όλη την ημέρα, οι Γερμανοί μέτρησαν πολλές απώλειες. Εβδομήντα περίπου σκοτώθηκαν, περί τους σαράντα τραυματίστηκαν, δεκατρείς πιάστηκαν αιχμάλωτοι και οδηγήθηκαν στα βουνά.

Η είδηση για το ισχυρό πλήγμα μαθεύτηκε γρήγορα και η εντολή που δόθηκε από το διοικητή Ηρακλείου στρατηγό Μίλερ ήταν σαφής: «Καταστρέψτε την επαρχία Βιάννου. Εκτελέστε πάραυτα και χωρίς διαδικασία τους άρρενες που είναι πάνω

από 16 ετών και όλους που συλλαμβάνονται στην ύπαιθρο, ανεξαρτήτως φύλου και ηλικίας».

Άρχισε τότε από τον κατακτητή μία πρωτοφανής επιχείρηση εκκαθάρισης της περιοχής. Η 14η Σεπτεμβρίου, ημέρα της Υψώσεως του Τιμίου Σταυρού, αποτελεί την ημέρα της σταυρώσεως για την Επαρχία Βιάννου. Περί τους 400 νεκρούς θρήνησε η περιοχή, ενώ στον ιερό τούτο τόπο εκτελέστηκαν 114 άνδρες από τον Αμιρά.

Τα χωριά της Βιάννου, αλλά και της Ιεράπετρας, Βαχός, Αμιράς, Κεφαλοβρύσι, Κρεββατάς, Άγιος Βασίλειος, Πεύκος, Καλάμι, Γδόχια, Μύρτος, Μουρνιές, Ρίζα, Μάλλες, υπέστησαν τον εξανδραποδισμό του κατακτητή. Οι Γερμανοί ναζί, στο πέρασμά τους, σκότωναν και κατέστρεφαν. Οικογένειες ολόκληρες ξεκληρίστηκαν, άμαχοι γνώρισαν και βίωσαν τη σκληρότητα, την απανθρωπιά και το μένος. Πόνος και δυστυχία σημάδεψαν τον τόπο.

Σήμερα έχουν παρέλθει σχεδόν οκτώ δεκαετίες από το μαρτύριο αυτό. Σχεδόν τρείς γενιές. Εβδομήντα οκτώ χρόνια από το δραματικό μαρτύριο του 1943.

Η ιστορική προσέγγιση πολεμικών γεγονότων, τραγικότατων μάλιστα, όπως ο εξανδραποδισμός στη Βιάννο, συνδέεται, πολλάκις μάλιστα εξαντλείται, με αναφορές σε ήρωες και οπλαρχηγούς, μάχες θύματα και ανδραγαθίες. Τις ίδιες όμως ώρες και ημέρες ενός ηρωικού γεγονότος, που προσεγγίζεται από τους ιστορικούς και μελετάται αντικειμενικά, υποκειμενικά, κάποτε μάλιστα και με μυθικές διαστάσεις, χωρίς βεβαίως κανένας από του παραπάνω χαρακτηρισμούς να αντιστοιχεί στο δράμα της Βιάννου, την ίδια στιγμή μιας εμπόλεμης τραγωδίας, κάποια χιλιόμετρα πιο πέρα, έχουμε μητέρες να θηλάζουν τα παιδιά τους, μαθητές να πηγαίνουν στα σχολεία τους, νέους, γέρους και μεσήλικες να φυτεύουν και να καλλιεργούν τα χωράφια τους, να μαζεύουν τους καρπούς της γης, να βόσκουν τα πρόβατα τους, να εμπορεύονται, να δημιουργούν, να ερωτεύονται. Οι ιερείς να παντρεύουν ζευγάρια, γονείς και παππούδες να βαπτίζουν τα παιδιά ή τα εγγόνια τους, αλλά και να βλέπουν τις προσδοκίες τους, μικρές ή μεγάλες, να επιβραβεύονται ή να διαψεύδονται, μαζί με τα μακρινά ή κοντινά όνειρά τους.

Η κοινωνία της Βιάννου, όπως κάθε άλλη, πορεύεται έως την τραγωδία της σφαγής του 1943, με χαρές, θλίψεις, αιτούμενα, ελπίδες και προσδοκίες. Όλα αυτά έως τη μάχη της Σύμης και το αιματοκύλισμα που ακολούθησε. Στη συνέχεια, στη Βιάννο, έχουμε τη σφαγή και τη φωτιά, με 400 θύματα, που κατατάσσουν, στην Ελλάδα, το ολοκαύτωμα της Βιάννου μετά από αυτό των Καλαβρύτων. Η αγροτοποιμενική και τότε απομονωμένη επαρχία της Βιάννου διαλύεται. Η

καθημερινότητα υφίσταται δραματική ανατροπή.

Τον εξανδραποδισμό αυτό θα προσεγγίσουμε α) αναζητώντας το ιδεολογικό – θεωρητικό υπόβαθρό του, και β) επειδή είναι γεγονός τομή στη βιαννίτικη ιστορία, θα προτείνουμε τη σύνθεση μίας ανθρωπογεωγραφίας της Βιάννου, στο πρώτο μισό του 20ού αιώνα. Έτσι θα έχουμε μία σοβαρή προσέγγιση της βιαννίτικης ιστορίας.

Το πρώτο ερώτημά μας αφορά το ιδεολογικό υπόβαθρο της σφαγής:

Η Ευρώπη του 19ου και 20ου αιώνα, πορεύθηκε εν μέσω επαναστάσεων και συγκρούσεων, από τις αυτοκρατορίες στα εθνικά κράτη. Για την ολοκλήρωση της πορείας αυτής, η τότε αναδυόμενη ιδεολογία του έθνους- κράτους, έδωσε σκληρές μάχες. Θυσιάστηκαν αναρίθμητοι νέοι άνθρωποι. Μεσσιανικοί οραματισμοί, με μεταφυσικές προσδοκίες, για μια κοινωνία παραδεισένια, επίγεια, ομογενοποιημένη, εντός των κρατικών ορίων.

Το μαρτύριο της Βιάννου δεν είναι έξω και πέρα από αυτή την θεωρητική φόρτιση. Η Γερμάνια σε ιδεολογικό επίπεδο καλείται να διαδραματίσει ένα μεσσιανικό ρόλο, υπό την επίδραση του εθνικού ρομαντισμού γενικά και του γερμανικού ρομαντισμού ειδικότερα. Ο γερμανικός πολιτισμός, το Γ΄ Ράιχ, σε πανευρωπαϊκό επίπεδο και όχι μόνο, θα αγωνιστεί για να μπολιάσει, για να επιβάλει στους λαούς την γερμανική πειθαρχία, την τάξη, τη στρατιωτική οργάνωση. Την πρώτη ιδεολογική επιρροή αυτής της πολιτικής αντίληψης, που επηρέασε δραματικά την πορεία του ελληνισμού, τη συναντάμε στη ρήξη Βενιζέλου Κωνσταντίνου το 1915. Τότε έχουμε δύο διαφορετικές προσεγγίσεις για τον κοινοβουλευτικό θεσμό στη λειτουργία του έθνους κράτους. Την αγγλική και τη γερμανική.

Ήδη από το 19ο αιώνα ο Χέγκελ είχε διακηρύξει, ότι σε κάθε εποχή, το παγκόσμιο πνεύμα εκφράζεται από τον πολιτισμό ενός λαού, η δε γερμανική διανόηση ενστερνίστηκε, πίστεψε και διακήρυξε, ότι είχε πλέον σημάνει η ώρα, της παγκόσμιας κυριαρχίας του γερμανικού πολιτισμού.

Ο πανγερμανισμός, που ανάγεται στον Βίσμαρκ, πολύ περισσότερο όμως στον αυτοκράτορα Γουλιέλμο, ξεκινάει να κυριαρχήσει στον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, με το ναζισμό, που αποτελεί τη γερμανική εκδοχή του φασισμού. Εδώ, το άτομο πλέον υπάρχει, ως μέλος της συλλογικής οντότητας, που εκφράζεται από το πολιτισμό και τη κυριαρχία του έθνους. Του έθνους όμως, όχι ως έκφραση μίας πολιτιστικής και πνευματικής συνεχιζόμενης πορείας, η οποία προσλαμβάνει, και με την πολιτιστική της δυναμική, αφομοιώνει τους πληθυσμούς που εγκαθίστανται ή μεταναστεύουν στα κρατικά του όρια, προκειμένου στη συνέχεια να τους εντάξει

στο ευρύτερο εθνοκρατικό σύνολο, όπως φρονεί, πιστεύει και εφαρμόζει η γαλλική, φιλελεύθερη για το έθνος αντίληψη. Στη ίδια περί του έθνους σκέψη, πορεύονται η Αμερικανική και Αγγλική διανόηση.

Για τη γερμανική σχολή, προσλαμβάνεται το έθνος, ως φυλετικό γεγονός, που εδράζεται στην καταγωγή, στη ράτσα, με συνέπεια να δεσπόζει στο έθνος η ηγεμονική και ελιτίστικη αντίληψη, που ζητάει από την ατομικότητα να απορροφάται στο συλλογικό πνεύμα, να ταυτίζεται με το κράτος που καλείται να το κυβερνήσει μια ομάδα εκλεκτών.

Αυτά βέβαια συνθέτουν το ιδεολογικό επικάλυμμα του πραγματικού στόχου, και στοχεύουν στην απαλλαγή της αδικημένης Γερμανίας, από τους σκληρούς όρους των συνθηκών του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, προκειμένου να πορευθεί, να εξέλθει στις αγορές και τα λιμάνια, από τα οποία οι νικητές της Αντάντ την είχαν αποκλείσει, ως ηττημένη. Θα αδικούσαμε βέβαια τον γερμανικό λαό, αν δεν επαινέσουμε το γερμανικό θαύμα του μεσοπολέμου. Την οικονομική και οργανωτική συγκρότηση, την οπλική έκρηξη που συντελέστηκε τότε στην Γερμανία. Και για να είμαστε ειλικρινείς, ας μην αποσιωπήσουμε την αποδοχή και την απήχηση, στο μεσοπόλεμο, του εθνικοσοσιαλισμού κυρίως στα λαϊκά στρώματα της δυτικής Ευρώπης.

Συνεπώς, το ολοκαύτωμα, εδώ στη Βιάννο και στα χωριά της Ιεράπετρας, αλλά και τα άλλα ολοκαυτώματα της Κρήτης, στην Κάνδανο, τα Ανώγεια, στο Αμάρι, εντάσσονται, όχι μόνο σε πολεμικές συγκρούσεις, αλλά και σε ιδεολογικές στοχεύσεις. Η Κρήτη, στη Βιάννο γνώρισε τη μεγαλύτερη ανθρωποσφαγή του γερμανικού ναζισμού, και η Ελλάδα τη δεύτερη μετά τα Καλάβρυτα, ενώ ακολουθεί η τρίτη στο Δίστομο. Τα σπίτια και τα χωριά πυρπολήθηκαν και κατεδαφίστηκαν, με δυναμίτιδα. Η περιοχή κηρύχθηκε νεκρή ζώνη και όλοι οι κάτοικοι που επέζησαν εκδιώχθηκαν.

Το μαρτυρικό αυτό δράμα της Βιάννου, κι εδώ ερχόμαστε στο δεύτερο σκέλος της ομιλίας μας, μπορούμε να το προσεγγίσομε με ερωτήματα και ευρύτερους προβληματισμούς, από αυτούς των εμπόλεμων συγκρούσεων και των ιδεολογικών αντιπαραθέσεων. Το τραγικό γεγονός της σφαγής στη Βιάννο, αποτελεί έναυσμα για τη σύνθεση μιας κοινωνικής ιστορίας ή μιας ανθρωπογεωγραφίας για την επαρχία της Βιάννου. Η μελέτη αυτή μπορεί να καλύπτει μισό αιώνα (1900 – 1950). Το δράμα του 1943 θα ενταχθεί μέσα σε ένα ευρύτερο πλαίσιο. Ως μέρος μιας συνολικής κοινωνικής πορείας της επαρχίας, με απαντήσεις σε ερωτήματα. Όπως:

Η Βιάννος περί το 1940. Το πληθυσμιακό δυναμικό της. Η εργασιακή του απασχόληση. Το δυναμικό των αγροτών και των ποιμένων. Οι έμποροι ή οι εργάτες

της Βιάννου. Οι κάτοικοί της και οι ιδιοκτησίες τους. Μικρές και μεγάλες ιδιοκτησίες στη Βιάννο.

Αντικείμενο της έρευνας μπορεί να αποτελέσουν οι γάμοι στη Βιάννο, η ηλικία των νυμφευομένων, ο αριθμός των παιδιών που φέρνει στον κόσμο κάθε οικογένεια, οι νέοι και οι νέες που παντρεύονται στην επαρχία της Βιάννου, ως γαμπροί και νύφες, από άλλες περιοχές, οι οικογένειες που εγκαθίστανται στη Βιάννο, για παράδειγμα μετακινήσεις από το Λασίθι.

Το πληθυσμιακό δυναμικό των χωριών και η πορεία του, το μορφωτικό επίπεδο των κατοίκων. Σχολεία και μαθητές στη Βιάννο. Το Γυμνάσιο της Βιάννου ένα εκ των πρώτων της Κρήτης και οι μαθητές του. Πτυχιούχοι του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου, αλλά και άλλων Πανεπιστημίων, με τα γνωστικά αντικείμενα των σπουδών τους. Να μελετηθεί η οικογενειακή και οικονομική κατάσταση των πτυχιούχων, πριν και μετά τις σπουδές.

Να αριθμηθούν οι επιφανείς οικογένειες της Βιάννου, με πρωτοπόρα την οικογένεια Παπαμαστοράκη. Μεταξύ των άλλων υπάρχει και η άποψη ότι η Βιάννος σφαγιάστηκε το 1943 γιατί είχαμε μια αριστερή κοινωνία που έπρεπε να αποδυναμωθεί. Είναι απαραίτητες και αναγκαίες οι αρχειακές έρευνες στα αγγλικά, τα γερμανικά, τα ρωσικά ή τα γαλλικά αρχεία εκείνης της εποχής, για να επιβεβαιώσομε ή να διαψεύσομε με αποδεικτικά τεκμήρια και ντοκουμέντα την άποψη αυτή.

Ένα επίσης ουσιαστικό ερώτημα είναι πως έγινε αυτή η ιδεολογική μεταστροφή μιας αγροτοποιμενικής κοινωνίας, όπως αυτής της Βιάννου, στην αριστερή ιδεολογία. Ποια τα πρόσωπα, τα γεγονότα ή οι συνθήκες που συντελούν σ’ αυτή τη μεταστροφή.

Επανέρχομαι στην οικογένεια Παπαμαστοράκη. Η κοινωνική ανθρωπολογική προσέγγιση της Βιάννου δεν γίνεται χωρίς τη μελέτη αυτής της οικογένειας. Ο Γιώργος Παπαμαστοράκης, το 1908, υπήρξε ο Πρωθυπουργός της Κρητικής Πολιτείας και μαζί με τους Μανούσο Κουνδούρο και Αντώνη Μιχελιδάκη, γόνους μεγάλων και παραδοσιακών οικογενειών, βρίσκονται όλοι τους, σταθερά και αταλάντευτα, απέναντι στο Βενιζέλο στην Κρητική Πολιτεία, αλλά και στη συνέχεια στην Ελλάδα και στον ελληνισμό, όταν πλέον είχε και εκεί ανατείλει το άστρο του.

Γνώρισα την μακαρίτισσα Κυριακή Παπαμαστοράκη, πτυχιούχο της Φαρμακευτικής του Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου. Μου είπε ότι στην Αθήνα, κατά τη φοίτησή της, προχώρησε στην κομμουνιστική ιδεολογία.

Άλλο προς μελέτη ζήτημα είναι η εκλογική συμπεριφορά στην επαρχία Βιάννου. Το εκλογικό σώμα της επαρχίας Βιάννου πώς συμπεριφέρεται για παράδειγμα, στις εκλογές το 1920, κατά τη μικρασιατική εκστρατεία, το 1915, όταν ξεκινάει ο διχασμός ή στο δημοψήφισμα το 1935, με την επιστροφή του Βασιλέα Γεωργίου;

Έναν επίσης σπουδαίο παράγοντα, που καλείται να αξιολογήσει και να εκτιμήσει ο μελετητής ή ο ερευνητής της κοινωνικής ανθρωπολογίας, για να φωτιστεί η ιστορία της επαρχίας Βιάννου, είναι η δράση της Εκκλησίας.

Η Βιάννος υπήρξε έως το 1901 η έδρα του επισκόπου Αρκαδίας. Ο Νικηφόρος Ζαχαριάδης παραμένει στη Βιάννο έως το 1887 και ο διάδοχός του Νικόδημος Κατσαράκης ως το 1900, οπότε και εξεδήμησε. Ο Νικηφόρος Ζαχαριάδης, μια εξαίρετη εκκλησιαστική προσωπικότητα, στα Χανιά όπου μετατέθηκε, έγινε ο σύνδεσμος του ελληνικού προξενείου με τους επαναστάτες του 1897. Δια του Νικηφόρου, επηρεάζονται οι επαναστάτες και αποδέχονται τις επιλογές του εθνικού μας κέντρου, της Αθήνας. Αυτό αποδεικνύεται, από τις δημοσιευμένες επιστολές του. Συνεπώς, ποιά η επιρροή της Εκκλησίας και μάλιστα των επισκόπων εδώ στη Βιάννο;

Στην ενότητα αυτή θα μελετηθούν οι ανεγέρσεις ναών, όπως του Μιχαήλ Αρχαγγέλου στη Βιάννο, αλλά και ο αριθμός των ναών που εγκαινιάστηκαν, μαζί με το δυναμικό των κληρικών και των Μονών της Βιάννου. Του Αγίου Αντωνίου στην Άρβη και της Αγιάς Μονής.

Συμπερασματικά, συνοψίζουμε και καταλήγουμε. Είναι ανάγκη η έρευνα, η μελέτη και η συγγραφή μίας κοινωνικής ανθρωπολογίας, μίας ιστορίας που θα απαντήσει στα ερωτήματα που θέσαμε, αλλά και σε άλλα που θα προκύψουν. Στη μελέτη αυτή θα ενταχθεί ο παραλογισμός της τραγωδίας και του εξανδραποδισμού του 1943, που θα ερμηνευθεί και θα συνδεθεί με την προ και μετά τη σφαγή βιαννίτικη κοινωνία.

Το δράμα της Βιάννου έχει, όπως είπαμε, την ιδεολογική του προέλευση στο γερμανικό ρομαντισμό με την εθνοφυλετική, ρατσιστική πορεία, προσέγγιση και αντίληψη περί έθνους. Με τις ιδεοληψίες για κατώτερες και ανώτερες φυλές και έθνη. Το δε γερμανικό έθνος, κατά την αντίληψη κυρίως των ναζί, υπερείχε όλων των άλλων.

Με το ολοκαύτωμα της Βιάννου, οι βιαννίτες συγκρούονται και απορρίπτουν τον εθνοφυλετικό ρατσισμό του ναζισμού, που ζητούσε να κατηγοριοποιήσει ανθρώπους και κοινωνίες, ενώ με τη βία των όπλων του, οι γερμανοί ναζί προσπάθησαν να διαρθρώσουν τον κόσμο, τα κράτη και τα έθνη, και να επιβάλουν διαστρωματώσεις ανώτερων και κατώτερων φυλών και ανθρώπων. Υπάρχει όμως και η άλλη, η ανθρώπινη περί έθνους αντίληψη, αυτή των πολιτισμών, με την κυμαινόμενη, δομουμένη και αναδομουμένη συνέχειά τους. Εδώ, οι άνθρωποι και οι κοινωνίες προσεγγίζονται με σεβασμό προς την πολιτιστική τους οντότητα και ταυτότητα.

Ο Ελληνισμός, στους αιώνες, πορεύτηκε ενδυναμούμενος από το του Ισοκράτους «Έλληνες εισί η της ημετέρας παιδείας μετέχοντες».

Τα θύματα και το μαρτύριο της Βιάννου δίνουν σήμερα σ΄ ολόκληρη την Ευρώπη, με το δημογραφικό πρόβλημα και την υπογεννητικότητα, αλλά και με τη μετανάστευση των λαών, των θρησκειών και των πολιτισμών, το μήνυμα του σεβασμού, της αλληλεγγύης και της ανθρωπιάς προς τον άλλο. Το μήνυμα της χριστιανικής αγάπης και ελπίδας.